

DESPRE SUFIXUL VERBAL *-ui* ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE SUDICE

MARIA MARIN

1. În lucrările de dialectologie se întâlnesc puține observații asupra particularităților zonale privitoare la formarea cuvintelor. Astfel, în TDR, descrierea unităților dialectale ale dacoromânei cuprinde câteva remarci referitoare la subdialectul muntean, între care și derivarea cu sufixe (Ionică 1984: 187–190), unde nu se vorbește însă de sufixe verbale; o serie de observații asupra utilizării și a frecvenței sufixelor diminutive sunt prezentate în descrierea subdialectului maramureșean (Vulpe 1984: 345–346); de altfel, graiurile maramureșene reținuseră atenția anterior din acest punct de vedere, un studiu amplu asupra acestui aspect fiind semnat de Ion Faiciuc (Faiciuc 1972); mai recent, subiectul a fost abordat în volumul destinat graiurilor din Sălaj (TD–*Sălaj*); pe baza materialului înregistrat din șase localități, Carmen-Ioana Radu realizează o descriere pertinentă asupra chestiunii (Radu 2017).

Amplul studiu consacrat sufixului *-ui*, semnat de Laura Vasiliu (L. Vasiliu 1967), este cea mai cuprinzătoare și documentată descriere a particularităților utilizării acestuia în limba română standard, cu o serie de observații judicioase privind varianta populară a limbii române, dar, în afară de indicația *regional* (reg.) însoțind anumite cuvinte, alte referiri propriu-zise la aspecte dialectale lipsesc.

2. În ceea ce privește proveniența sufixului verbal *-ui*, reținem că acesta este de origine slavă (desprins din verbe în *-ovati*, cu prezentul în *-ujō*, ca *dărui* < bulg. *darovam*, *obștui* < bulg. *otștiuvam*, *șăgui* < bulg. *šaguvam se*, cu mențiunea că el apare, între altele, și la verbe de origine maghiară pătrunse în română prin intermediar slav (de ex. *aldui* < vsl. *alduvam* < magh. *áldani*, *bănuí* < vsl. *banuvam* < magh. *banni* (L. Vasiliu 1967: 113).

Sextil Pușcariu admite că verbele în *-ui* sunt împrumutate din maghiară prin mijlocire slavă într-o perioadă în care românii n-aveau contact direct cu maghiarii, însă nu acceptă ideea bilingvismului românilor cu slavii, așa cum sugerase anterior Skok 1929: 776–790; 1936–1938: 214–215), argumentând că slavii erau ei bilingvi (Pușcariu 1929–1930: 520–521)¹.

¹ Observații interesante în legătură cu aportul elementelor de origine maghiară în consolidarea sufixului *-ui* în română se găsesc și în Petrovici 1948: 188–189, precum și în Rosetti 1950: 88–99.

De subliniat remarca Laurei Vasiliu care susține că „sufixul a fost detașat de la verbele împrumutate *analizabile* [s.n., M. M.] pentru români: *dăruî* < vsl. *darovati*, față de *dar* sau *milui* < vsl. *milovati*, față de *milă* (L. Vasiliu, *loc. cit.*).

Reținem, de asemenea, că în textele românești vechi derivatele verbale în *-ui* sunt reduse ca număr; dintre cele semnalate amintim doar pe *îngădui* „a consimți, a accepta”, atestat în Cazania lui Coresi (Densusianu, HLR, II: 349) și păstrat până astăzi în limba română.

3. Observațiile care urmează au la bază *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* (DGS)² și, în consecință, fiind vorba de un dicționar *d i a l e c t a l*, materialul ilustrează *e x c l u s i v* elemente lexicale dialectale (cuvinte, forme, sensuri) considerate ca atare în dicționarele limbii române (DLR, DM, DEX) sau neatestat până la apariția acestuia.

La o inventariere a verbelor (cuvinte-titlu și variante) prezente în DGS am constatat că numărul total al acestora este de 3347 (Marin 2019: 263), dintre care, spre deosebire de româna standard, ponderea cea mai mare o au verbele de conjugarea a IV-a, numărând 2092 de unități, ceea ce reprezintă un procent de 62,49%, adică aproape dublu față de cele de conjugarea I, cu un procent de abia 32,27%)³.

4. În vorbirea popular-dialectală una dintre sursele de îmbogățire a inventarului verbelor de conjugarea a IV-a o reprezintă cele în *-ui*, categorie foarte numeroasă și productivă, înregistrând 310 unități, adică 14,43% din totalul verbelor aparținând clasei cu terminația în *-i*, *-î*⁴.

Așa după cum s-a subliniat deja, „odată constituit, sufixul a fost detașat de la verbele împrumutate în diversele faze ale limbii [...] și ca element de derivare a verbelor, mai ales, de la substantive (*făptă* > *făptui*, *preț* > *prețui*) (L. Vasiliu 1967: 114), dar și de la alte părți de vorbire.

4.1. Cele mai multe derivate verbale în *-ui* provin de la nume (în special substantive și, mai rar, adjective sau numerale). Categoria nominalilor numără 194 de unități ceea ce înseamnă 62,91% din totalul verbelor în *-ui*⁵: *cremuî* „a da cu cremă pe încălțăminte” < *crémă*, *mucui* [d. nas] „a curge (când omul e răcit)” <

² Constatările noastre se referă exclusiv la aria sudică, întrucât nu beneficiem de lucrări similare pentru celelalte zone sau subdialecte ale dacoromânei (cf. Marin 2019: 263).

³ Statistica privind „*dinamica claselor verbale în româna actuală*”, realizată de profesorul Gr. Brâncuș (Brâncuș 2008 [1976]: 12–13) pe baza materialului din *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX, București, 1975), evidențiază preponderența numerică a verbelor de conjugarea I în româna actuală, unde „tipul I de conjugare se caracterizează printr-o foarte mare productivitate”, verbele în *-a* nu numai că egalează, dar și depășesc considerabil pe cele în *-i*.

⁴ De observat că și între verbele în *-i*, *-î* din româna standard o poziție puternică o dețin cele în *-ui* (GALR, I: 557).

⁵ Și în ceea ce privește limba comună s-a remarcat „preferința vădită a sufixului *-ui* pentru teme nominale” (L. Vasiliu 1967: 119).

muc, peciuí „a tăia carnea în *pecii*” < *pecie*⁶, *prenuí* „a vântura din nou murăturile, vinul” < *pre + nuí* (< *noi* < *nou*).

În cazul derivării de la teme nominale cu sufixul *-ui*, în general, la trecerea de la substantiv la verb se pierd *întodeauna* finala vocalică sau formată dintr-un diftong și sufixul temei: *viérme* > *viermuí* [d. fructe] „a face viermi”, *hurđáu* > *hurđuí* „a bate laptele închegat (în *h u r d ă u*)”, *pășúne* > *pășuí* „a duce la pășune; a paște” ș.a. Foarte rar, accidental, prin această trecere se pierde și din tema cuvântului de bază: *buruí* 1° „a curăța de buruieni; a plivi”, sens atestat în Dâmbovița, și 2° „a se umple de buruieni; a se îmburuiena”, întâlnit într-un text din județul Tulcea.

În cazul derivatelor nominale, dat fiind specificul dicționarului supus cercetării, este vorba, în primul rând, de substantive denumind realități, activități, obiecte caracteristice lumii rurale, cele mai multe elemente vechi în limbă⁷ și considerabil mai puține neologisme. Substantivele de la care derivă verbele în *-ui* sunt folosite, de regulă, în formă de singular și, mai rar, de plural: *baci* > *băciuí* „a lucra ca baci”, *bârnă* > *bârnuí* „a așeza bârnele pentru a ridica pereții casei”, *caș* > *cășuí* „a scrobi urzeala cu *c a ș*”, *clipci* s.f. pluralul substantivului *clípcă* „colivie” > *clipciuí* „a bate leături la pereții casei de bârne, pentru a fixa tencuiala”; în schimb, forma *sclipciuí*, cu același sens, poate fi interpretată fie ca variantă a lui *clipciuí*, cu *cl* > *scl* (cf. *sclăbi*, *sclăbuc*), fie ca derivat de la *sclípce* s.f. pl. „leături (sau nuiele) care se bat la pereții casei (pentru a se fixa tencuiala)”, *făță*, pl. *fețe* > *fețuí* „a lipi netezind pereții; a fățui”, *frățuí* „a rupe copilii la porumb; a copili” își are originea, îndubitabil, în *frați* (formă de plural pentru *frate*) „lăstari la porumb”, atestat în DA, s.v. *fráte* 4°; *sârmă* > *sârmuí* „a (se) bate rețea de sârmă (cu trestie) la pereții casei”, *stup* > *stupuí* „a lua fagurii (cu miere) din stup, omorând albinele”.

Uneori, de la același substantiv se creează două derivate, unul de la singular și altul de la plural: *șipcă* > *șipcuí*, pl. *șipci* > *șipciuí*, ambele cu sensul „a bate șipci la pereții casei”, *teacă* > *tecuí*, *teci* > *teciuí*, ambele cu sensul „a dezghioca tecile de fasole” ș.a.

O serie bine reprezentată este constituită din derivate provenite de la regionalisme, de regulă, specifice ariei sudice (Oltenia, Muntenia, Dobrogea): *clóță* „cloșcă” > *cloțuí* [d. găini] „a cloci”, *dert* „supărare” > *dertuí* „a se întrista, a se supăra”, *giur* „lemn cu o crăcană la capăt cu care se freacă urzicile fierte, se bat ouăle sau laptele prins” > *giuruí* „a bate laptele prins, a freca urzicile fierte cu *g i u r u l*”, *pârlău* 1° „vas mare dintr-un buștean scobit (în formă de cilindru) în care se opăresc rufe, tortul etc.” > *pârluí* „a (se) opări rufe în *p â r l ă u*”⁸, *stici*, variantă a substantivului *știc* „presă, teasc” > *sticiuí* „a (se) zdrobi strugurii pentru

⁶ Cuvântul *peciuí* poate fi interpretat și ca un derivat de la verbul *pecí*, cu schimbarea elementului derivativ.

⁷ Este, de altfel, recunoscut faptul că „temele la care se atașează sufixul *-ui* sunt în mare majoritate vechi și foarte vechi (L. Vasiliu 1967: 122).

⁸ Verbul *pârluí* figurează în L. Vasiliu 1967: 127 între formele considerate neanalizabile.

must, a (se) tescui”, *țămbră* „scândură folosită la construcția gardului” > *țămbrui* „a căptuși cu ță m b r e, cu scânduri galeria unei mine”, *țanc* „băț cu care se măsoară, însemnându-se cu câte o creștătură, cantitatea de lapte muls de la oi cu ocazia alcătuirii stânii sau cantitatea de rachiu obținută la distilarea unui cazan de borhot” > *țâncui* „a măsura un lichid cu ță n c u l”, *zmiță* „lână cu firul scurt tunsă de pe miei; miță” > *zmițui* „a tunde z m i ț e l e; a mițui”.

Rareori, substantivul (termen regional) de proveniență a unui derivat nu figurează în DGS: *pălgui* „a vântura sămânța de grâu (aruncând-o în vânt cu ajutorul unui vas)] derivă, după toate probabilitățile, de la *pălgă* „oală mică de o jumătate de litru”, termen existent în DLR, s.v. *pălcă*, provenit din zona Râmnicu Vâlcea și preluat din *Lexic reg.*, I: 84.

O categorie mai puțin numeroasă este reprezentată de verbe (derivate nominale) caracterizate prin anumite particularități fonetice obișnuite sau accidentale: *grăui* < *grăui* (cu *ă* < *â*) „a treiera a doua oară (după ce s-au scos paiele de pe arie), pentru a separa boabele (de grâu) de spicele (rămase întregi, după treieratul cu cai)”, *hărcui* < *ărcui* < *arcui* „a încovoia, a curba un lemn” (cu *h*-aspirat, cf. *arác* > *harác*, *arcá* > *harcá*, *arípă* > *harípă* ș.a.) (Ionică 1984: 172) sau *călcui* „a face clacă, a presta clacă (pentru boier)” < *clăcui* < *clacă* (cu metateza *clă* > *căl* (cf. *clócot* > *cólcot*, *clocoti* > *colcoti* (Ionică 1984: 173).

Datorită evoluției fonetice, s-au creat, uneori, omonime provenite de la termeni diferiți, precum *lăcui*¹ „a locui” (cu *o* > *ă*) și *lăcui*² „a lecui” (cu *e* > *ă*) sau *pălu*¹ „a așeza (rufe) puse la spălat) în straturi (cu cenușă între ele)” < *pălă* „grămadă, strat din ceva așezat ordonat” și *pălu*² refl. 1° [d. iarba cosită] „a se zvânta, a se usca, a se păli”; 2° [d. cereale] „a da în pârg; a se îngălbeni” sau *plăsu*¹ „a mușuroi porumbul cu p l a s u l”; *plăsu*² „a vântura cerealele, boabele (după treierat) cu ajutorul unei p l a s e”.

În cazul lui *dăinu*, var. s.v. *dăinai* „a legăna copilul mic (cântându-i)”, verbul pare a fi derivat din *doini* < *doină*, trecând prin varianta *doinăi* < *dăinui*, cu schimbarea sufixului concurent *-ăi* în *-ui* (cf. L. Vasiliu 1967: 121).

În seria regionalismelor încadrăm și verbele (derivate de la teme nominale) prefixate cu *în-/îm-*, considerate, pe bună dreptate, caracteristice, în special, graiurilor muntenești (Jordan 1936: 43; Mărgărit 2009: 183 ș. urm.). Majoritatea dintre acestea sunt variante prefixate ale verbelor simple: *îmbârnu* < *bârnu*, *împărgui* < *părgui*, *îndrăcui* < *drăcui*, *înlocui* < *locui*, *întencui* < *tencui* ș.a. Există însă și forme de acest tip derivate direct din nume (care, după informațiile noastre) nu cunosc și forma neprefixată: *înghesui*, *înșirui*, *învălu* ș.a.

Stabilirea numelui sau a elementului nominal de la care s-a creat derivatul în *-ui* este uneori dificilă și nu întotdeauna soluția propusă în dicționare corespunde realității.

Burfui este atestat în DGS cu două variante și cu trei sensuri: 1° „a scotoci, a cotrobăi”: [În timpul războiului, turcii] *umbla și burfuia și vai de lume. Lua burfele, ce găsea*; 2° refl. „a se năru, a se surpa”: *Să nu se burfuie pământu, ca să apuce*

cețăteni jos [în puț], *să-i omoare*; **3°** var. *borfăi* [la treieratul cu cai] „a întoarce spicele pe arie, pentru a separa paiile de boabe”: *Și după ce grohoia [grâul] bine, îl mai întorceam cu o lopată, așa dă jur împrejur, îl borfăiam*.

În DA, *burfui* apare cu un singur sens și anume „a face întâia prașilă a porumbului”; cuvântul este considerat sinonim cu *borhăi*, iar pentru etimologie nu se face nici o propunere.

Borhăi este discutat s.v. *burduhăni*, care, la rândul său, este prezentat împreună cu varianta *borhăni* „a sfâșia cu cruzime un animal, precum fac lupii când apucă o vacă”, având și el ca sinonim pe *borhăi*, verb folosit cu referire la vitele care se împung cu coarnele în burtă până se spintecă. Întreaga discuție din DA se încheie prin a declara toată suita de variante, incluzându-l și pe *burfui*, drept derivate din *burduhăni*. Fără a ne referi la variantele de sub cuvântul *burduhăni*, în legătură cu care nu avem nici o obiecție, considerăm că ambele verbe, *borfăi*, *burfui*, sunt derivate de la substantivul *burfă*, pl. *burfe* (cf. chiar citatul de sub sensul 1° din DGS) sau *boarfă*, pl. *boarfe*.

În schimb, *borfăi*, discutat în DA separat și fără nici o trimitere la *burfui*, este definit **1°** „a despoia pe cineva, luându-i boarfele de pe el”; **2°** „a scotoci, a căuta prin boarfe, a răscoli boarfele” este considerat, pe bună dreptate, derivat din *boarfe* (care, se știe, are și varianta *burfe*, v. DA s.v.).

Așadar, în DGS, *borfăi* este privit ca variantă a lui *burfui*, sensurile **2°** și **3°**, folosite metaforic, se apropie până la confuzie.

4.2. Următorul grup considerat după numărul de elemente derivate este cel al termenilor proveniți din interjecții, totalizând 46 de descendenți, adică 14,83%. Dat fiind caracterul popular-dialectal al DGS, era de așteptat ca numărul derivatelor onomatopeice să fie mult mai mare, ceea ce, însă, nu se întâmplă întrucât o mulțime dintre derivatele de acest tip atestate în graiurile sudice sunt prezente în dicționarele limbii române și, în consecință, nu au fost reținute. Pe de altă parte, subliniem că nici în studiul Laurei Vasiliu descendenții din interjecții nu sunt prea numeroși, ocupând doar un procent de 7% (L. Vasiliu 1967: 119). Situația se explică, parțial, prin faptul că, la nivelul acestei categorii de elemente derivate, variantele în *-ăi*, *-ăi* predomină⁹.

Așadar, prezența în DGS a derivatelor verbale în *-ui* de origine onomatopeică se datorește fie preferinței pentru anumite forme, construite cu acest sufix, inexistente în dicționare: *a chițui* [d. iepuri] „a scoate sunete ascuțite specifice speciei”, fie pentru sensul sugestiv special al termenului creat: *a îmbui* [fig., d. vița de vie] „a da mugurii, a înmuguri”; *ușui* „a alunga o oaie cu stigătul h â ș t i” a fost reținut în dicționarul dialectal atât pentru sensul deosebit de cel cunoscut al lui *hășâi* („a alunga o pasăre”), cât și pentru forma cu *h-* căzut și cu *â > u*; *zdupui*

⁹ Explicația acestei situații se află în însăși originea interjecțiilor din respectiva categorie: majoritatea derivatelor verbale în *-ui* au căpătat această formă sub influența vocalei din temă: *bubui* < *bubăi*, *pufui* < *pufăi* (cu *u-ă > u-u* (cf. L. Vasiliu 1967: 119).

„a tropăi” a fost preferat în grai datorită „suitei” de vocale *u... u*, mai sugestivă decât *ă... u* din forma *zdupăi* întâlnită în alte surse (atestată în dicționare tot ca regionalism); *pufui*, definit în DGS „a tencui” prezintă acest sens special, desprins, probabil din interjecția, de asemenea, atestată în dicționare, cu sensul „cuvânt care redă zgomotul produs de lovirea în cădere a unui corp pe o suprafață moale”, sens desprins de autorii dicționarului din citatul care ilustrează cuvântul respectiv: *La noi, după ce le bagă-n șipcă [casele], îi dă ca să netezească pământu, îi dă... le pufuiéște tot cu pământ așa* (GM, pct. 753), de unde se deduce că este vorba de un al doilea strat de pământ care se aplică, imediat, peste primul încă moale.

4.3. Creațiile deverbale, reprezentând derivate rezultate prin sufixarea cu *-ui* a unui verb simplu, nesufixat, numără 25 de unități, adică 1,19% din totalul verbelor aparținând acestei categorii.

Posibilitățile de creare a acestei subdiviziuni sunt limitate, reducându-se la adăugarea elementului derivativ *-ui* la verbele simple, primare, nesufixate sau la simpla schimbare de sufix (cu eventuale modificări ușoare de sens): *frângui* < *frânge*, *pălu²* 1° [d. iarbă] „a se zvânta, a se usca” < *păli* 3° refl. [d. brânză, carne etc.] „a (se) zvânta, a (se) usca”, *probu¹* „a încerca, a proba” < *probi* „a încerca” (< *probă*), *tărăgu¹* „a vorbi mult, vrute și nevrute” < *tărăgăi* „a zăcea, a boli (timp îndelungat)”, *țipui* „a țipa” < *țipă*. Uneori, sufixul *-ui* se atașează la una dintre formele flexionare ale verbului matcă: *firui* „a drăcui” < *fire-ai* (al dracului), *zăcătui* 1° „a zăcea, a boli”; 2° [fig., d. săpunul proaspăt preparat] „a sta fără să fie mișcat” < *zăcūt* sau din *zăce* + *-ătu¹*, una dintre variantele lui *-ui* (cf. L. Vasiliu 1967: 135–136).

Adesea, stabilirea filiației unei forme verbale în *-ui* este greu de hotărât, fie pentru că aceasta poate proveni din perechea nesufixată, fie direct dintr-o formă nominală¹⁰: *împildui* „a discuta în contradictoriu; a se certa” poate proveni din perechea nesufixată, *împildi* „a avea discuții în contradictoriu; a se certa” sau din substantivul *împilduială* „discuție în contradictoriu, ceartă”.

Alteori, precizarea originii unui termen este cu atât mai dificilă, cu cât soluțiile propuse sunt contradictorii: *leșui* „a leșina”, întâlnit în DGS cu o mulțime de atestări din Oltenia (localități din Vâlcea, Dolj, Olt) și în Muntenia (județele Argeș, Olt), cu o familie de termeni bogată: *leșuială* „stare de leșin”, *leșuít* „leșinat (de foame)” și cu etimonul stabilit de către DA, după părerea noastră, clar, în cuvântul *leș* „greutate la inimă, leșin”, atestat în DDRF și, apoi, în Pamfile, B., 42), a continuat să suscite discuții și să provoace semne de întrebare referitor la etimologie¹¹.

¹⁰ O situație similară este exemplificată de L. Vasiliu (1967: 118): *căpăstrui* < *căpăstră* sau *căpăstrui* < *căpăstru*.

¹¹ L. Vasiliu 1967: 119, citându-l pe Alf Lombard 1955, își pune întrebarea cum s-a putut trece de la sufixul *-ina* (din *leșina*) la *-ui* (din *leșui*); autoarea se miră de propunerea lui Alf Lombard de a-l considera, eventual, pe *leșui* un împrumut din magh. *lesni*, sugestie formulată, de altfel, și în DA, așa după cum ea însăși se întreabă dacă n-ar putea să fie un derivat de la *leșie*.

5. O chestiune discutată în general sau cu referire la o anumită categorie dintre derivatele în *-ui* (nominale, onomatopeice, deverbale) sau cu privire la unele dintre variantele sufixului *-ui* precedat de *-l-* (*-ăluí, -eluí, -iluí, -uluí*) are în vedere conținutul semantic al sufixului.

5.1. Se consideră, pe de o parte, că, atunci când formează derivate de la temele nominale și de la interjecții, sufixul are valoare semantică (L. Vasiliu 1967: 123). Urmărind cu atenție materialul din DGS, dar și exemplele și întreaga discuție din articolul citat, se pare că afirmația nu se susține în totalitate, ci doar, eventual, în anumite puncte și numai în unele cazuri. Din exemplele discutate deja pentru cele trei categorii de verbe derivate cu *-ui* se pot constata următoarele situații.

5.1.1. Atunci când derivarea se referă la nume și la interjecții, acțiunea, starea etc. exprimate de verbul rezultat prin sufixare se desfășoară sau are loc *în legătură cu obiectul sau elementul exprimat prin tema cuvântului supus derivării*, care poate fi *intermediar, agent, obiect propriu-zis, rezultat*, respectiv, poate fi *nume de acțiune sau de ocupație, nume de obiecte concrete, adjective, interjecții*, deci se poate spune că **-ui** are doar rolul de a conferi sens, valoare verbală numelui ori interjecției: *cărne* > *cărnuí* 1° „a curăța de carne pieile înainte de tăbăcit”; 2° „a scoate, a desface carnea de pe oasele mari (la sacrificarea unui animal)”, *grésie* > *gresuí* „a ascuți coasa cu gresia”, *hop/hup* > *hupuí* „a sălta oamenii pe brațe în cadrul obiceiurilor de Sfântul Ion, strigând *hop, hop*”, *țútu* „leagăn” > *țutuí* „a legăna copilul mic dându-l în ț u ț u”. Așadar, sensul propriu-zis al derivatului nu este conferit de sufixul în sine, ci de elementul de la care derivă acest termen, sufixul are doar rolul *morfologic* de a transforma numele sau interjecția în verb.

5.1.2. Nici în cazul derivatelor deverbale „sufixul nu are un conținut semantic distinct” (L. Vasiliu 1967: 123).

Așa cum reiese din cele prezentate mai sus (sub 4.5.), inclusiv din exemplele citate, eventualele modificări intervenite prin trecerea de la un verb la altul se rezumă la schimbarea conjugării, deci, se poate spune că este vorba, și de această dată, de o modificare doar în plan m o r f o l o g i c: *frânge* (conjug. a III-a, cu sensul cunoscut) > *frânguí* (conjug. a IV-a), glosat „a frânge, a rupe”, *țipá* (conjug. I) „a striga cu glas tare și ascuțit” > *țipuí* (conjug. a IV-a) „a țipa”.

6. Un alt punct de vedere prin care pot fi clasificate verbele în *-ui, -ălui (-eluí, -iluí, -uluí* etc.) este cel al originii elementelor (verbelor) rezultate prin sufixare.

6.1. Cele trei grupuri discutate deja (nominale, onomatopeice, deverbale), reprezentând 265 de termeni (adică 85, 48%) sunt toate formate pe terenul limbii române de la cuvinte românești.

6.2. Un grup relativ restrâns (comparativ cu cel al formațiilor românești), respectiv 43 de elemente (13,87%), este constituit din cuvinte împrumutate ca atare, în diverse perioade ale evoluției limbii române, (și adaptate sistemului acesteia) din limbile maghiară, slavă veche sau din diferite limbi slave, din germană etc., având, de multe ori, sensuri care nu se suprapun decât parțial cu sensul original.

6.2.1. Cele mai numeroase sunt elementele de origine maghiară, numărând 18 cuvinte (41,86%), dintre care amintim doar câteva: *bănuí* (< magh. *bán*) **1°** „a socoti, a evalua, a aprecia”; **2°** „a nu fi sigur, a se îndoii”; **3°** „a avea înclinație, atracție (spre ceva); **4°** „a tinde să se răstoarne; a se înclina”, *bizuí* (< magh. *bizni*) **1°** „a învinge, a birui”; **2°** refl. „a fi sigur de ceva; a avea siguranță”, *mântuí* (< magh. *ment*) „a se termina”, *mistuí* (< magh. *emészt*) **1°** „a mesteca mâncarea în gură”; **2°** refl. „a se dizolva”; **3°** „a fi acoperit total, a nu se mai vedea”, *răgăduí* (< magh. *ragad*) „a boli; a rămâne suferind” ș. a.

6.2.2. Al doilea grup (considerat din punct de vedere numeric) – 9 cuvinte, adică 20,93%) este format din elementele provenite din slavă veche, bulgară, ucraineană, sârbă: *întencuí* < *în* + *tencuí* (< ucr. *tyńkuvaty*), *jupuí* (< bg. *župia*) **1°** „a curăța, a desface pănușile de pe știulete”; **2°** „a curăța penele de pe o pasăre; a jumuli”, *pecetlúí* (slv. *pečatílěti*) [d. albine] „a acoperi cu ceară alveolele fagurilor”, *străduí* (< slv. *stradati*) „a necăji, a chinui, a tortura”, *zviduí* (< ucr. *izvidati*) „a (se) vindeca, a (se) însănătoși”.

6.2.3. Alte împrumuturi (latine târzii, germane etc.) sunt reprezentate doar prin unu-două cuvinte, ca, de exemplu, *abțiguí* (probabil germ. *abziehen*, prin apropiere de *Abzug*, v. DELR, I, s.v.) refl. „a se ameți de băutură; a se chercheli”, *rictuí* (< germ. *richten*) „a curăța buștenii de crengi”.

6.3. Pe lângă împrumuturile sigure, în DGS se întâlnesc și situații pentru care etimologiile propuse, sugerate sau presupuse nu pot fi acceptate.

Verbul *cinuí* este întrebuințat în dicționarul nostru în formă activă, tranzitivă „a spăla, a îngriji”: *Nu-și cinuie corpul, e murdar și reflexivă „a se spăla” este preluat din ALRR–Munt. și Dobr., I, h. 215, pct. 816 – Mereni, comuna Conțești, Db). În DA, cuvântul apare s.v. *ciná*, ca variantă de conjugarea a IV-a, ipostază în care este discutat și de L. Vasiliu 1967: 120.*

Cuvântul *cinuí* din DGS este clar că semantic nu poate fi înrudit cu *ciná*, ci, de fapt, reprezintă o variantă formală simplificată a lui *cinătuí* (neatestat în dicționarul graiurilor sudice), întâlnit în DA s.v., semnificând „a curăța de pene și de puf, a jumuli o pasăre; a pregăti pentru pus la foc o pasăre sau un pește”, atestat în diverse surse, dar și în TDRG, cu semnalări din Moldova, Bucovina și Maramureș (v. DA, s.v.). Cuvântul reprezintă un derivat cu sufixul *-uí* din magh. *csinált*, participiul verbului *csinálni* „a face, a pregăti”.

6.4. Pentru câteva dintre verbele construite cu sufixul *-uí* (inexistente în dicționare) nu am reușit să aflăm/să identificăm etimonul. Astfel, *alibzuí* refl. [d. scânduri] „a se îmbina”: *Se bate cu maiu* [pământul, pe partea de jos a camerei] **să se alibzuie, să se netezească, să se apropie două blăni** (exemplu preluat din NALR–Olt., pct. 905 – Gorj), întâlnit, în același punct (905) din Gorj, sub forma de participiu *alizguít*, cu un sens diferit, „netezit bine, dat la rindea” (atestare neluată în seamă de către cercetătorii care au fișat materialul pentru DGS și, în consecință, neinclus în lucrare) nu mai este atestat în alte izvoare.

7. Discuțiile și observațiile asupra materialului lexical din DGS s-ar putea continua cu o mulțime de alte caracteristici privind bogăția și varietatea acestuia, cu valoarea și implicațiile semantice dezvoltate prin folosirea sufixului verbal *-ui*, dar și în legătură cu prezența unor categorii de elemente compuse ale sufixului: *-ălui, -elui, -ilui, -olui, -ului, -ătui, -ăzui* etc. etc. (cf. L. Vasiliu, 1967: 126–138), formații folosite în diverse variante condiționate de originea termenilor (împrumutați) sau de contextul fonetic în care sunt utilizate.

Toate acestea, precum și o serie de reveniri asupra unor termeni neelucidați din punct de vedere etimologic ne obligă să continuăm, într-o altă intervenție, discuțiile în legătură cu sufixul *-ui* așa cum este întâlnit în materialul lexical din DGS.

BIBLIOGRAFIE

- ALRR–Munt. Dobr., I = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1996.
- Brâncuș 2008 [1976] = Gr. Brâncuș, *Productivitatea conjugărilor în româna actuală*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXVII, 5, p. 485–492, republicat în Gr. Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, II, București, Editura Academiei Române, p. 11–17.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DDRF = Frederic Damé, *Nouveau Dictionnaire roumain-français*, vol. I–IV, Bucarest, 1893–1895.
- DELR, I = *Dicționarul etimologic al limbii române*. Volumul I, A–B, Editura Academiei Române, București, 2011.
- Densusianu, HLR, II = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue Roumaine*, Tome II. *Le seizième siècle*, Paris, Librairie Ernest Letoux, 1938.
- DEX 1975 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, DEX. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția I, București.
- DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, DEX. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1996.
- DGS = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, București, Editura Academiei Române, vol. I (literele A–C), 2009; vol. II (literele D–O), 2010; vol. III (literele P–Z), 2011.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965–2010.
- Faiciuc 1983 = Ion Faiciuc, *Derivate cu sufixul diminutival -uc în Maramureș*, în „Cercetări de lingvistică”, 17, 1, p. 99–109.
- GALR = *Gramatica limbii române*. I. *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- GM = *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, Editura Academiei Române, 1999.
- Ionică 1984 = Ion Ionică, *Subdialectul muntean*, în *Tratat*, p. 163–208.
- Iordan 1936 = Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, III, p. 57–117.
- Lexic reg. = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960.
- Lombard 1955 = Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. II, *Étude morphologique*, II, Lund, 1955.

- Marin 2019 = Maria Marin, *Despre unele particularități ale utilizării formelor de conjugare în graiurile dacoromâne sudice*, în *Omagiu profesorului Grigore Brâncuș la 90 de ani*, Editori: Gh. Chivu, Cătălina Vătășescu, Editura Universității din București, p. 269–273.
- Mărgărit 2009 = Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor muntenesti actuale*, București, Editura Academiei Române.
- NALR–Olt. = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, vol. I–V, București, Editura Academiei, 1967–1984.
- Pamfile, B. = Tudor Pamfile, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinile și credințele poporului român*, adunate din comuna Țepu (Tecuciu) de..., București, 1911.
- Petrovici 1948 = E. Petrovici, *Sufixul -ui al verbelor de origine maghiară*, în „Dacoromania”, XI, p. 188–190.
- Pușcariu 1929–1930 = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în „Dacoromania”, VI, 1929–1930 p. 520–521.
- Radu 2017 = Carmen-Ioana Radu, *Sistemul diminutivelor în graiul sălăjean*, în TD–Sălaj, p. 58–64.
- Rosetti 1950 = Al. Rosetti, *Împrumuturi maghiare prin intermediul slav*, în „Studii și cercetări lingvistice”, I, p. 88–90.
- Skok 1929 = P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, în „Slavia” VIII (1929), p. 776–790.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895–1925.
- TD–Sălaj = Maria Marin (coord.), Mihai Conțiu, Bogdan Marinescu, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, *Graiurile din Sălaj*, București, Editura Academiei Române, 2017.
- Tratat* = *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- L. Vasiliu 1967 = Laura Vasiliu, *Sufixul verbal -ui și compusele lui*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al IV-lea, București, Editura Academiei Române, 1967, p. 113–142.
- Vulpe 1984 = Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureșean*, în *Tratat*, p. 320–354.

ABOUT THE *-ui* VERBAL SUFFIX IN DACO-ROMANIAN SOUTH SUBDIALECTS

ABSTRACT

The article tries to describe the usage of the *-ui* verbal suffix in the dialectal variant from Oltenia (Lesser Wallachia), Muntenia (Greater Wallachia) and Dobruja as reflected in *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* (*Dictionary of Daco-Romanian South Subdialects*) (DGS).

After a short presentation of the history of this derivative element, we discuss and explain different specific situations that were encountered in the gathered material; this, we can show its richness, variety and importance for revealing some new aspects of dialectal variants, in general, and of south subdialects, in particular.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13